

Ich caaz („Wielikoje utożenije”). *Pamiętnik mongolskiego feodalnego prawa XVII w. Ojratski tekst. Transliteryacja swobodnego ojratskiego tekstu, rekonstruowany mongolski tekst i jego transliteracja, pierwowód, wstęp i komentarz* S. D. Dyłykowa. Akademia Nauk SSSR Izdatielstwo „Nauka”. Moskwa 1981, ss. 148.

Ich caaz, mongolsko-ojracki kodeks z 1640 r., jest ważnym pomnikiem mongolskiego prawa feudalnego i cennym źródłem do historii północnej i zachodniej Mongolii. Przynosi interesujące informacje o stosunkach społecznych i bycie narodu, o których mało mówią przekazy kronik, poświęcone głównie wydarzeniom politycznym. Kodeks został uchwalony na początku września 1640 r. na zjeździe ważniejszych feudałów chałchaskich i dzungarskich (z północnej i zachodniej Mongolii) oraz wybitniejszych lamów, w sytuacji zagrożenia mandżurską agresją.

Kodeks był dość pokąsy i w późniejszych odpisach został podzielony na co najmniej 197 artykułów. Pierwotnie podziału tego nie było, bowiem — jak podkreśla wydawca — w mongolskim ustawodawstwie feudalnym nie praktykowano podziału na artykuły i paragrafy. W chwili uchwalenia był on, zdaniem edytki, niewątpliwie obszerniejszy (nie wiadomo, dlaczego na 178 s. najnowszej *Historii Mongolii*. L. Bazyłowa znalazła się informacja, że kodeks ten składał się z 160 artykułów).

W kodeksie uregulowano sytuację wewnętrzną kraju, tworząc osobliwą federację chanstw i księstw, związanych wspólnymi celami politycznymi. Duży nacisk położono na restrykcje mające zapobiec w przyszłości walkom wewnętrznym. Określono też formy wzajemnej pomocy w przypadku napadu z zewnątrz. Liczne przepisy kodeksu precyzują też obowiązki poddanych i określają kary za różnego typu kazuistycznie wyliczone przestępstwa: kradzieże, gwałty, opóźnienia w uiszczeniu danin. Wymiar kary uzależniono od stanu społecznego sprawcy i pokrzywdzonego. Kodeks zawiera zresztą prawo dość łagodne i przewiduje karę śmierci jedynie w nielicznych wypadkach, przede wszystkim za przestępstwa natury politycznej (zdrady, uchylania się od służby wojskowej). Określono też w nim prawne położenie kościoła buddyjskiego i wyższych grup lamów.

Oryginalny tekst kodeksu nie zachował się. Pozostały jedynie jego późniejsze kopie spisane w języku ojrackim i alfabetem ojrackim, które w różnych okresach czasu były tłumaczone na język rosyjski. Obecna edycja oparta jest na tekście wszystkich pięciu znanych ojrackich odpisów, w szczególności jednak na najpełniejszym z nich przechowywanym w Centralnym Archiwum Państwowym Starych Akt (CGADA). Fotokopię tego dokumentu dołączono do pracy.

Wydawnictwo otwiera sumiennie opracowany wstęp, w którym nakreślono okoliczności powstania kodeksu, omówiono stan zachowanych odpisów i zrelacjonowano wcześniejsze przedsięwzięcia edytorskie. Dalej następuje tłumaczenie na język rosyjski tekstu kodeksu i pozostających w związku z nim, lecz nieco późniejszych dwóch rozporządzeń (ukazów) Gołdan — Chana. Poza tym edycja przynosi tekst ojracki kodeksu i jego łacińską transliterację oraz transliterację zrekonstruowanego tekstu mongolskiego. Uzupełniają wydawnictwo niezmiernie szczegółowe, erudycyjne przypisy, indeks osób i nazw geograficznych oraz indeks rzeczowy.

J.S.

Ilja Andriejewicz Bułygin, *Monastyrskie krestjanije Rossii w pierwoj czetweri XVIII w.* Akademia Nauk SSSR, Institut Istorii SSSR, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1981, ss. 327.

I. A. Bułygin przedstawia położenie chłopów należących do rosyjskich klasztorów i wyższych dostojników cerkiewnych. Autor zgrypował materiał w 6 rozdzia-

łach poprzedzonych wstępem, w którym uzasadnił wybór tematu oraz przedstawił granice terytorialne i chronologiczne pracy, stwierdzając, że w badanym okresie w sytuacji chłopów klasztornych zaszły istotne zmiany.

Pierwszy z rozdziałów poświęcony wyłącznie omówieniu wykorzystanej literatury i źródeł stanowi w istocie rozwinięcie i kontynuację zawartych we wstępie uwag natury warsztatowej. Rzuca się przy tym w oczy nie tylko drobiazgowość kwerendy ale i to, że Autor dysponował szeroką i — jak można wnosić z jego wywodów — pełną bazą źródłową.

Zasadniczy wywód rozpoczyna Bułygin w rozdziale II, analizując liczebność klasztornych chłopów i ich terytorialne rozmieszczenie na tle ukazanej sieci klasztorów. Analizując ten problem w trzech okresach, tj. po spisie w 1678 r., po opisanu 1701 - 1705 i po pierwszej rewizji 1719 - 1723, Autor dochodzi do wniosku, że liczba chłopów należących do około 600 klasztorów stale wzrastała, aby pod koniec badanego okresu osiągnąć liczbę ponad 791 tys. Stwierdza dalej, że większość chłopów, bo ponad 2/3, była skoncentrowana w centrum kraju i na północnym zachodzie. Zauważa też wielkie różnice w liczbie posiadanych chłopów między poszczególnymi klasztorami podkreślając, że niewielka grupa klasztorów i archierejów wadała ponad 3/4 wszystkich zakonnych chłopów.

W dalszych rozdziałach dokonano charakterystyki majątków klasztornych. Rozpatrzono wpływ, jaki wywarła na nie reforma Piotra I, w wyniku której znaczna część ziemi pozostającej w posiadaniu duchowieństwa uległa sekularyzacji; zanalizowano jej wpływ na sytuację chłopów klasztornych. Dalej przedstawiono podstawy gospodarki klasztornej i chłopskiej oraz rozmiary i charakter powinności chłopów klasztornych wobec państwa. W końcu zaś prześledzono wpływ, jaki na charakter i formy renty feudalnej, wywarła reforma Piotra I, stwierdzając, że przyspieszyła ona proces zamiany powinności naturalnych na czynsz.

Dopełniają pracę liczne i przynoszące ciekawy materiał tabele, które w sposób plastyczny ukazują sytuację ekonomiczną chłopów klasztornych w różnych regionach kraju. Załączono też aneksy, brakuje natomiast indeksów.

Jakkolwiek nie ze wszystkimi wnioskami Autora można się zgodzić, jako że przecenia on wyraźnie znaczenie reform Piotra I widząc w nich podstawę stosunków kapitalistycznych (s. 309), to jednak praca jego stanowi duży wkład do badań nad dziejami chłopów rosyjskich.

J.S.

Noty recenzyjne opracował: JACEK SOBCZAK (J.S.)

